

KRITIKA I BIBLIOGRAFIJA

APULEJ — *Zlatni magarac* — Preveo sa latinskog d-r Albin Vilhar, Beograd, Novo Pokolenje (Biblioteka Orfej), 1954, str. 260, 12°.

Prošle godine pojavilo se ovo zanimljivo delo, jedno od onih dela antičke književnosti koja apsolutno zaslužuju da se prevedu na naš jezik. Ovu knjigu treba pozdraviti kao pozitivnu pojavu tim više što je naša prevodilačka književnost još slabo zastupljena delima iz stare, klasične književnosti, pogotovo dobrim prevodima. Pošto, međutim, prevođenje s klasičnih jezika nije sasvim prosta stvar, zadržaću se na samom načinu prevođenja i na kvalitetima ovog prevoda. Ali pre toga valja se osvrnuti na pisca i na njegovo delo, kao i na doba kada je ono postalo.

Ovo delo, jedan od najboljih antičkih „romana“ postalo je u II-om veku n. e., u doba kada klasična rimska književnost rapidno opada, dok helenska doživljava neku vrstu preporoda s Plutarhom, Lukijanom i drugim piscima. To je vek prosvetljenih careva Trajana, Hadrijana, Antonina Pija i Marka Aurelija, vek rezignirane stoičke filosofije i sinkretičke religije. Robovlasničko društvo doživljava tada, u okviru ogromnog rimskog carstva, izvesno blagostanje u materijalnom smislu u dosta dugom periodu relativnog mira, ali njegova propast se, ipak, sve više približava, jer robovi i varvari sve više razjedaju osnove ove velike svetske države.

Drugi vek poznajemo i po delima hrišćanske književnosti (Novi zavet) koja takođe vodi poreklo iz ovog doba. U širokim slojevima narodnih masa nastaje tada izvesno izjednačavanje. Narodne mase, mnogo-božaćke i neznabožaćke, prolaze kroz sinkretizam. Istočnjački kultovi i predanja, stara jevrejska književnost (Stari zavet) i helenska filosofija iz helenističkog perioda prodiru i u šire mase, a ne samo u vrhove društva, koje je njima utoliko više obojeno. Narodne mase ogrezle su u sujeverje, magiju, mistiku i tajne raznih misterija. U to doba u književnosti cvetaju dela prožeta tim osobinama, dela tzv. „niskog žanra“ (roman, pripovetka i drugo). Među takva dela spadaju Petronijev *Satirikon* (I vek), Plutarhove „uporedne“ biografije i rasprave, Lukijanovi dijalози i parodije, Apulejeve *Metamorfoze* i drugo.

Apulej se rodio u Madauru u rimskoj provinciji Africi (današnji Alžir) oko 125 g. On je prvi latinski pisac iz ove provincije, iz koje će biti sve više pisaca, naročito hrišćanskih. Kao što je istakao pisac predgovora (vidi stranu 4), afrički latinski pisci, za razliku od španskih (koji su živeli i pisali u Rimu), pišu u svom zavičaju. Pisac *Zlatnog magarca* posle srednjeg obrazovanja u svom zavičaju studirao je u Atini. Manija antičkog čoveka, koji je voleo da mnogo putuje, obuzela je i njega i on je dosta putovao po Istoku. Neko vreme boravio je i u Rimu. Oženio se bogatom udovicom Emilijom, dosta starijom od sebe. Njeni rođaci optužili su ga da je on njenu ljubav zadobio pomoću ljubavnog napitka. Braneci se na sudu po tom slučaju, Apulej je napisao svoju *Apologiju*.

Maternji jezik našeg pisca bio je punski, ali on je pisao helenskim i latinskim jezikom. Njegova književna delatnost proticala je u Kartagini. Neka njegova dela su izgubljena, ali ih je dosta i sačuvano. Očuvani su čak i neki spisi koji nisu autentični (četiri na broju). Do nas su došla samo njegova dela na latinskom jeziku: *Apologija*, *Metamorfoze*, *Florida*, *O Sokratovom dobrom duhu*, *O Platonu i njegovom učenju* i *O svetu*. Po

svom radu i svojim delima to je najveći latinski pretstavnik Druge sofistike. „Mag, sofist i filosofus Platonikus Apulej, dakle, tipičan je odraz svoga mesta i stremljenja svoga vremena. Još i više: u protivrečnim životnim preokupacijama ovog egzaktnog ispitivača prirode i u isto vreme maga i mističara ogledaju se socijalne i kulturne protivrečnosti čitavog doba Rimskog carstva“ (iz predgovora).

Najvažnije njegovo delo nastalo je posle 169-e godine. Poznato je pod dva naslova: *Metamorfoze* (Preobražaji) i *Zlatni magarac* (što znači zlatna knjiga o magarcu). Delo ima jedanaest knjiga. Ono svakako predstavlja slobodnu preradu helenskog romana od nekog Lukija iz Patre, koji je postojao još u drugoj polovini IX veka (carigradski patrijarh Fotije napravio je izvode iz njega).

Zanimljiva je uopšte geneza antičkog romana. Kod Helena to je uglavnom roman o ljubavnicima koji prolaze kroz razne peripetije i nevolje, dok se najzad ope ne nađu i uzmu. Najpoznatiji od njih je pastirski roman *Dafnid i Hloja*. Kod Latina roman sve više dobija satiričnu žicu, sve više se drži realnog života, premda u njemu ima dosta i ljubavnih avantura. Najvažniji njegovi predstavnici su Petronijev *Satirikon*, koji je samo u odlomcima sačuvan, i Apulejevo delo.

Apulejeve *Metamorfoze* su ustvari zbirka slabo povezanih priča pretežno realističkih, ali sa dosta fantastičnih elemenata, koje su slične poznatim novelama iz Bokračovog *Dekameron*a. One isto tako dosta posećaju na Lesažov roman *Žul Blaz*. To su scene iz života raznih slojeva helenističkog društva iz pojedinih gradova prostrane rimske države. Tu imamo uporedo sliku helenskog i rimskog sveta. Sredina koja se u delu iznosi i imena lica su helenska. Radnja se takođe događa po helenskim pokrajinama (Tesalija, Beotija i dr.), ali se dodiruje i Rim.

Kompozicija ovog romana, kao i kompozicija svakog antičkog avanturističkog romana, vrlo je slaba: to je niz doživljaja, grupisanih oko jedne ličnosti, u našem slučaju oko Lukija. Apulej je preradio gradivo koje je imao na raspoloženju na taj način što je umetnuo ceo niz novela i bajki, umešao veći broj autobiografskih pojedinosti i dodao slike iz života starih gradova. Sve je to prožeto mistikom i simbolikom i začinjeno satiričnim duhom. Po ovoj poslednjoj osobini Numidanin Apulej sličan je svom savremeniku Sircu Lukijanu.

Osnovna potka (ili bar pojedine priče) ovog dela potiču još od tzv. Miletskih priča Aristidovih (kraj II veka pre nove ere). Ono ima znatnu vrednost za istoriju svetske književnosti. Ono je jedna od karika u lancu koji obrazuju stare egipatske priče — *Miletske priče* — zbirka *Hiljadu i jedna noć*, sve do romana i priča XVIII i XIX veka. Neke njegove priče prešle su u *Dekameron*.

Od pomenutih umetaka najvažniji i najveći je novela — bajka o Amoru i Psihi. To je divna, povećana priča s lepim motivima svojstvenim mnogim narodima i sa sličnim motivima iz naših narodnih priča i pesama (Pepeljuga, Zmija mladoženja). Na pr. teški zadaci koje Venera zadaje Psihi da ih izvrši (od str. 122). Ona obuhvata tri knjige ovog romana: IV-tu (od 28—35 glave), celu V i 1—24 glave VI knjige (u ovom prevodu str. 93—130). Posebno je prevedena 1952-e godine u izdanju Prosvete u Beogradu (Apulej, *Pripovetka o Amoru i Psihi*. Preveo dr Rastislav Marić).

Pored raznih avantura glavnog junaka, kao i njegovog pretvaranja u magarca (kada je pogrešno namazan drugom mašču a ne onom kojom je on želeo da se namaže da bi se pretvorio u pticu) i obratno iz magarca u čoveka, u romanu se nalazi priča o mačehi i pastorku (stari motiv o Fedri i Hipolitu), doživljaji nekog Sokrata, duža priča o jednoj ote-toj devojci, priča o Tleptolemu, Trasilu i Hariti, o drvodeljinoj ženi i Filesiteru, novela o ljubavniku u buretu, novela o pekaru, pekarki i njenom ljubavniku i druge priče.

Piščev jezik je pravi narodski, govorni jezik, iako je obojen retorikom. Apulej se igra rečima, on kuje razne neologizme, pravi frivolne

i raskalašne deminutive. Iz tih razloga on je vrlo težak za prevodnje. Ali mu je pričanje lako i zanimljivo, premda sa bezbroj d gresija. Car Apulejeva pripovedanja neodoljiva je. Pri čitanju dobija se utisak vedrine, one antičke vedrine poznate i iz književnosti i iz ostalih umetnosti. Ovo delo zadobija čitaoca prisnošću i neposrednošću. Pa ipak, ličnosti Apulejeva romana nemaju individualne crte. One sve na isti način govore i misle. Ali za ono vreme nije se ni moglo više očekivati.

Ovde se nalaze prizori iz svakidašnjeg života antike. Tu su slike teškog rada robova, nadničara i sirotinje, čak i opis života i rada pojedinih životinja (up. na str. 181—183). U delu se često opisuju kazne i mučenja (str. 62). U romanu vidimo raskalašan život robovlasnika i teško i nesigurno bitisanje robova i sirotinje.

Stil *Zlatnog magarca* dosta potseća na stil dela hrišćanske književnosti iz Novog zaveta. Uopšte uzevši, ovde ima mnogo podataka iz religije (up. na str. 120 gde se opisuju Venerina kola). Knjiga je puna podataka i anegdota o sujeverju. Opisi pobožnih pagana (str. 177), koji vuku kipove boginja i druge svete stvari, toliko potsećaju na malo kasnije hrišćane. Špekulisanje sa proročanstvom (str. 179) potseća na slične zloupotrebe kod sveštenika novijih vremena. Lukijevo posvećivanje boginji isidi slično je zakaluderivanju kod hrišćana. Poslednje strane knjige mogu se nazvati trebnikom za pobožnjake. A slika razvrata koju je magarac video kod licemernih sveštenika sirske boginje kad su izvan oka vernika potseća na šibanje mana hrišćanskih pastira u Bokačovom *Dekameronu*. Uopšte religijski odnosi koje Apulej opisuje neverovatno su slični hrišćanskima.

U *Zlatnom magarcu* čak postoji jedan podatak o hrišćanima, i tu vidimo pištev negativan stav prema njima. Paganin Apulej prikazuje u svom delu neku hrišćanku kao bludnicu u priči o rđavoj ženi mlinarevoj (IX, 14) ovim rečima: „Prezirala je i gazila bogove i mesto propisane religije javno je i bezbožno govorila da veruje u boga za kojeg je tvrdila da je jedan jedini; pretvarajući se da vrši obrede koji ne postoje“ (str. 183).

Što se tiče dobrih i slabih strana samog prevoda, stvar ovako stoji.

Prevodilac ume da prevodi uprošćeno duge i glomazne latinske rečenice, neobične i retke u našem jeziku. Jednu dugu latinsku rečenicu podeli on na nekoliko manjih. On daje dosta maha slobodi rekonstrukcije rečenica. Ispuštanja (omaškom ili namerno) su retka. Na pr. iz latinskog teksta (IX, 33) nema u prevodu rečenice: „Jamque iis poculis mutuis altercantibus mirabile prorsus evenit ostentum“ (up. na str. 195 pasus koji se završava rečju „ručak“ i sledeći pasus koji počinje rečju „Jedna . . .“).

Prevodilac transkripciju imena vrši načinom koji zadovoljava, ali je ponekad nedosledan. Kod njega postoji oblik „Ork“ i „Orkus“! Pri pomenu bogataša-tvrđice „Hrizera“, (str. 81) on upotrebljava i oblik „Hriseros“! Ima i izvestan broj omašaka i neravnina u stilu. Na strani 68 stoji: „12 radova Herkulovih“ (a treba „podviga“ ili „junačkih dela“), jer tako u ovom slučaju treba prevesti latinsku reč labor. Na strani 91 stoji: „ispod . . . sedih kosa“ (mesto „kose“); na strani 119 nije dobro stilizovana rečenica: „Kartagina, koja te obožava kao devojku koju na nebo voze kola u koja su upregnuti lavovi“ (jer se više puta upotrebljava zamenica „koja“); na strani 169 latinski izraz lex Cornelia stoji usred srpskog teksta bez ikakvog objašnjenja, što nije zgodno; na strani 170 stoji: „Prodaja magarca za sedamnaest dinara“, što iakođe nije dobro, jer ondašnja vrednost dinara ni izdaleka nije bila kao danas, te je izraz trebalo drukčije prevesti. Na strani 177 u stilu: „prepredena i vrlo vešta u tim stvarima žena“ ogleda se ruska sintaksa (zar ne bi bilo bolje reći: „prepredena žena, vrlo vešta u tim stvarima“?). Na strani 196 stoji: „granice imanja“ (mesto „međe“) jer latinsko fines znači i jedno i drugo. Na strani 194 napravljena je pogreška: „Za šezdeset novčića“, a u originalu (VIII, 31) stoji: „50“ (quingaginta). Na strani 247 prevodilac kaže: „Iz Madaure“ (mesto: „Iz Madaura“, kao što s pravom zahteva M. Marković).

Prevod nije suviše slobodan, a u njemu ipak nema ničega tuđeg, dalekog i nejasnog. Prevodilac je izbegao modernizaciju, koja se, uzgred bude primećeno, mnogo opaža kod nekih stranih, naročito francuskih, prevodilaca. Nedostaci piščevog jezika — retorskog načina izražavanja — gotovo se i ne opažaju u ovom prevodu.

Predgovor uz ovo izdanje (od Miroslava Markovića) od vrednosti je: kratak, jezgrovit, informativan i originalan, on upućuje čitaoca na sve ono što mu je najpotrebnije. Knjiga je ukusno opremljena, štamparskih pogrešaka, koje su česti pratoci naših izdanja, ima malo u njoj. Samo urednikova primedba da podela romana na knjige i glave otežava čitanje, nije tačna. Podelu je trebalo izvršiti na odeljke i glave, ako ne na antički način, a ono na moderan, jer je tako čitanje lakše. Može se zameriti prevodiocu i na tome što nisu data potrebna objašnjenja za realije (na pr. za termine: stadija, straža itd.) nego samo za mitološka imena.

Sve u svemu uzev, prevod je uspeo; čak se može reći da je izvrstan, primeran. Knjiga je dobit za našu književnost, još siromašnu dobrim prevodima. Ona će nesumnjivo naići na dopadanje kod savremenog čitaoca.

B. M. Stevanović, Skopje

JANUS BERNARDUS EVENHUIS: *De Vergilii ecloga sexta commentatio* (Spec. litt. inaug.) Hagae 1955, str. 66, 8°.

Kako što kažuva vo predgovorot, avtorot Ev. zel da si go dađe svoeto misleње vo povod polemikata dali poemata „Cirīs“ mu pripafa na Kornelij Gал a isto така i za avtentičnosta na 6-ta ekloga na Vergilij. Skuč (L. Skutsch) vo studiiite „Aus Vergils Frühzeit (1901) i „Gallus und Vergil“ (1906) rasprava дека Цирис e poema na Kornelij Gал. A za mestata slični vo eklogite na Vergilij i vo Цирис смета дека при пишувањето на eklogite Vergilij se ugledal i na Цирис. Leo (Fr. Leo) пак, обратно, tvrdi дека Цирис e delo na nepoznat avtor kojšto живеel многу подоцна od Vergilij i gi iskoristil tie stihovi što se slični, odnosno se ugledal na eklogite na Vergilij.

Avtorot Ev. преминува na detaљna analiza i diskusija, stih po stih, pa gi daва следните verzii za prašaњето koга bila sostavena Цирис:

Prvo, možno e Цирис da bila sostavena pred eklogata na Vergilij.

Vtoro, možno e fabulata za Цирис da ја razrabotil prvo Vergilij, a подоцна da ја iskoristil i avtorot na Цирис.

Ev. zaključuva: poemata Цирис e sostavena po eklogite na Vergilij. Kako dokaz mu služi i stihot 54 na Цирис, каде што меѓу poetite што se kritikuvaat e i imeto na Vergilij. Poetot na Цирис možel da живеe po smртta na Vergilij ili neкаде pred kraјot na Vergiloviot život. Na prašaњето: кој бил avtorot na Цирис, Ev. ne daва odgovor. Se sлага so Leo дека e toј anonimn. Ne go prima misleњето дека e avtor Vergilij (Donat, Servij, Draхman, Folmer, Rанд, Frank), ni misleњето дека e avtor Kornelij Gал (Maxswel, Konvej, Skuč).

Vo vrska so prašaњето za originalnoста na 6-ta ekloga na Vergilij avtorot Ev. kažuva дека fabulata ne bila izmislena od Vergilij туку primena od некој друг poet. Skuč misli дека Vergilij ја pozajmil fabulata od некоја poema na Gал. No seпак ne mu negira индивидуалноста. Avtorot Ev. stoi na misleње дека Vergilij прикажува една smesena fabula koјашto најповеќе upатува na поезијата на Partenij. No ne смета дека toј бил единствен izvor. Така mislel i Leo. Ev. rasprava za хронологијата. Go citira misleњето на Шапер (С. Schaper) kojšto tvrdel дека 6-ta ekloga bila sostavena po smртta na Gал (год. 26 пр. н. е.). Ev. e na misleње дека Vergilij eklogata ја беше posvetil na Var, prijatelot na Kornelij Gал. No seпак ne верува дека Vergilij samo zaradi toa ја napisal eklogata. Тоа misleње го